

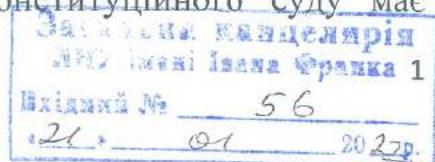
Спеціалізованій вченій раді ДФ 35.051.047
Львівського національного університету
імені Івана Франка
(79000, м. Львів, вул. Університетська 1)

ВІДГУК
офіційного опонента
доктора юридичних наук, професора,
завідуючої кафедри конституційного права
Київського національного університету імені Тараса Шевченка
Васильченко Оксани Петрівни
на дисертаційну роботу
Бондаренка Богдана Олеговича
на тему «Конституційно-правове забезпечення незалежності
конституційного суду (європейський та український досвід)»,
представлена на здобуття наукового ступеня доктора філософії в
галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право»

Актуальність теми дисертаційної роботи. Категорія «незалежність» набула особливого значення в конституційному праві, а її дослідження стало окремим напрямом як науки, так і практики сучасного конституційного права. Представлена дисертаційна робота є такою працею, яка всебічно розкриває важливість незалежності як окремої категорії в рамках науки, а також практичних викликів, з якими зіштовхуються сучасні демократичні країни захищаючи, гарантуючи та охороняючи незалежність як цінність.

Обґрунтовуючи вибір теми свого дослідження, Богдан Бондаренко виходить з того, що, наприклад, забезпечення незалежності конституційного суду є однією з ключових умов, необхідних для функціонування конституційної демократії (с. 12). Разом з тим, в контексті створення та функціонування належного конституційно-правового механізму забезпечення незалежності конституційного суду, як вказує автор дисертації, – є завданням непростим, і це доводиться правовими реаліями, зокрема, в контексті функціонування конституційного правосуддя в Україні.

Богдан Бондаренко вірно зазначає, що реалізація частини засобів в межах механізму забезпечення незалежності конституційного суду має

здійснюватися тими ж суб'єктами, що потенційно зацікавлені в збереженні можливостей неправомірного впливу на конституційний суд. Крім того, автор стверджує, що функціонування цього механізму не відбувається у «вакуумі», оскільки на нього впливають як загальний стан політичної і правової культури, так і рівень розвитку суспільних інституцій (с. 12).

В якості об'єкта свого дослідження, Богдан Бондаренко обрав суспільні відносини, пов'язані з функціонуванням конституційного суду та його місцем у системі поділу державної влади. Таким чином, було визначено мету дослідження, а саме, комплексне вивчення конституційно-правового забезпечення незалежності конституційного суду.

Для досягнення цілей дисертаційного дослідження, Богдан Бондаренко сформулював відповідні завдання (дев'ять пунктів), які логічно та структурно відобразились у змісті дисертації. Також це дало змогу авторові виробити висновки та визначити конкретні пропозиції й рекомендації, з метою їх практичної реалізації в Україні.

Рецензована дисертаційна праця Богдана Бондаренка має відповідний рівень актуальності, належний науковий підхід до вивчення конкретних проблем та їх практичних рішень, що загалом дає підстави вважати, що ця робота знайде своє подальше втілення в рамках доктрини. Відзначимо, що досі такого роду проблематика, яку дослідив Богдан Бондаренко, не була предметом окремого монографічного дослідження, хоча її актуальність та практична необхідність давно на часі.

Обґрунтованість наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, їх новизна. Авторські положення, висновки, пропозиції та рекомендації, запропоновані в дисертаційному дослідженні є такими, що належним чином обґрунтовані. Розділи, підрозділи та інші структурні частини наукової праці слідують конкретно визначеній меті, яка деталізована у завданнях, що поставив перед собою дисертант. Загалом, структура дисертації відповідає меті та званням дослідження, що позитивно

вплинули на їх розв'язання та сприяли авторові реалізувати науковий пошук в рамках цієї проблематики.

Аналізуючи зміст дисертаційного дослідження та його структуру, відзначу, що робота є цілісною і логічною, має системний характер й вирішує ряд наукових проблем.

У першому розділі дисертації Богдан Бондаренко вивчає доктринальні та методологічні засади дослідження незалежності конституційного суду, демонструючи високий рівень владіння як доктринальними положеннями, так і практикою діяльності європейських органів конституційної юрисдикції. В межах цього розділу автор розглядає незалежність конституційного суду як необхідну умову функціонування держави конституційної демократії (підрозділ 1.1). Так, на підставі аналізу політичних криз на прикладі різних європейських країн відзначає, що «політичні кризи в європейських державах так чи інакше спричиняли кризу діяльності органів конституційної юрисдикції» (с. 25). Така особливість, на думку автора дисертації, актуальна для нашої держави, тому що «Україні відомі випадки кризи діяльності Конституційного Суду, яка не була напряму спричинена боротьбою різних гілок влади, проте саме вони створювали передумови для кризових процесів всередині Конституційного Суду. Зокрема, непризначення суддів Конституційного Суду, відсутність протягом тривалого проміжку часу законодавчого регулювання нового конституційно-правового статусу, внутрішні кризи в Конституційному Суді України ...» (с. 25-26).

Далі автор переходить до вивчення незалежності конституційного суду та пропонує її види (підрозділ 1.2), зазначаючи про те, що «незалежність конституційного суду може розглядатися як конституційна цінність, як принцип та як властивість конституційного суду, що є необхідною передумовою його нормального функціонування в конституційній демократії» (с. 31). Окремо автор аргументує, що «забезпечення незалежності органу конституційної юрисдикції можливе лише у випадку одночасного забезпечення незалежності органу, як інституції, так і незалежності суддів, які

формують склад органу» (с. 36). Таким чином, автор наголошує на тому, що доцільно розглядати поділ незалежності на 1) індивідуальну (внутрішню) та 2) інституційну (зовнішню). Богдан Бондаренко вважає, що, коли мова йде про конкретні гарантії та засоби забезпечення незалежності, виявляється, що відмежувати гарантії, направлені на забезпечення індивідуальної незалежності від гарантій інституційної незалежності досить складно. Для прикладу наводиться те, що особливий порядок звільнення суддів конституційного суду чи заборона на скорочення видатків на фінансове забезпечення діяльності конституційного суду стосуються і першого, і другого (с. 36).

Також автор дисертаційного дослідження розглядає сутність конституційно-правового забезпечення незалежності конституційного суду (підрозділ 1.3), яку пропонує розглядати у такому визначенні: «Сутністю забезпечення незалежності конституційного суду є належне функціонування конституційно-правового механізму, наслідком чого є незалежний орган конституційної юрисдикції» (с. 45).

Аналізуючи положення першого розділу дисертації Богдана Бондаренка наголосимо на тому, що було розглянуто як теоретичні аспекти категорії «незалежність» у функціонуванні конституційного суду, а також вивчено сучасні кейси з теми дослідження. Автор розглянув їх на прикладі окремих європейських країн, при цьому не залишаючи поза увагою аналіз реальних проблем, які відмові з українського досвіду. Це позитивно впливає на якість його наукової праці, адже вона носить практичний характер, що має важливе значення для досліджень в рамках науки конституційного права.

Другий розділ дисертації торкається питання про засоби забезпечення незалежності конституційного суду, які реалізуються суб'єктами, відмінними від самого конституційного суду. В рамках цього розділу, Богдан Бондаренко запропонував три підрозділи, в яких розкрив питання процедури призначення суддів конституційного суду (підрозділ 2.1), інституту припинення повноважень суддів конституційного суду (підрозділ 2.2), а також інші

складові механізму забезпечення незалежності конституційного суду суб'єктами, відмінними від самого конституційного суду (підрозділ 2.3).

На підставі застосування порівняльно-правового методу дослідження, автор робить узагальнення про те, що «формування третини складу конституційного суду судовою владою, як передбачено в Україні, не є розповсюдженою моделлю серед європейських держав. Таким чином, формально, в нашій моделі частково зменшена роль таких політичних суб'єктів як Парламент та Президент» (с. 62). Наприклад в Іспанії за пропозицією судової влади призначаються 2 з 12 суддів конституційного суду, в Португалії – 3 з 12 суддів конституційного суду, в Італії – 5 з 15 суддів конституційного суду. Тому Б.О. Бондаренко вважає, що цей варіант частково дозволяє балансувати Парламент та Президента в процесі формування складу конституційного суду, а разом з тим уточнює, що слід зважати на певні проблеми у майбутньому при розгляді конституційним судом питань, що стосуються статусу та діяльності суддів загальної юрисдикції (с. 62).

Відзначимо, що автор розглянув питання місцезнаходження конституційного суду як складової частини забезпечення його незалежності. Б.О. Бондаренко вірно вказує на те, що, можливо, певні позитивні наслідки віддаленого від центру місцезнаходження конституційного суду могли би бути, проте, така ідея створить більше проблем, аніж їх вирішить. Автор також зазначає, що «без ініціативи щодо зміни місцезнаходження від самого Суду такі законодавчі пропозиції більшою мірою видаються спробою тиску на нього. Адже в умовах розвитку інформаційних технологій необхідність фізичного розташування в одному місці задля здійснення прихованої комунікації не є критично необхідною» (с. 103-104).

Загалом, в другому розділі дисертаційної роботи на рівні з доктринальними розробками, автор вдало проаналізував різні сучасні конституції (Австрії, Бельгії, Іспанії, Мальти, Словаччини, Латвії, Німеччини, Угорщини, Хорватії, Чорногорії, Португалії, Італії та інші), що дало змогу

максимально повно розкрити порівняльно-правовий аспект його наукової праці.

У третьому розділі дисертації автор вивчив засоби забезпечення незалежності конституційного суду, які реалізовуються конституційним судом самостійно, розглядаючи загальні засоби (підрозділ 3.1), незалежну мотивацію рішень та послідовність практики (підрозділ 3.2), а також публічність його діяльності (підрозділ 3.3).

В цьому розділі дослідження автор продовжив спиратись на приклади з практики, а саме Конституційного Суду України, що системно продовжує попередні частини його дослідження. Слушною є думка автора про те, що «відсутність реалізації засобів забезпечення власної незалежності конституційним судом, особливо таких важливих як належне мотивування, послідовність практики, або взагалі самоусунення конституційним судом від виконання покладених на нього завдань може завдати не меншої шкоди його незалежності ніж тиск з боку інших суб'єктів» (с. 157). Вказана обставина має неабияке значення в аспекті розв'язання інституційних проблем та ефективного реформування органу конституційної юрисдикції в Україні.

Отже, вивчення змісту дисертації Богдана Бондаренка дає підстави відзначити, що наукові положення є аргументованими та обґрунтованими. Тому його наукова праця є послідовною, логічною і структурованою, адже від формулювання предмету дослідження до напрацювання висновків та пропозицій, автор підійшов інноваційно і ґрунтовно.

Наукова новизна результатів дисертаційного дослідження. Наукова новизна дисертаційного дослідження також характеризується належним рівнем, а окремі частини роботи – безпосередньо розкривають різний ступінь новизни, що вбачається з аналізу розділів наукової праці.

Оцінюючи основні здобутки проведеного дисертаційного дослідження, зазначимо про такі основні результати, що мають вагому наукову новизну.

1) Здійснено комплексний аналіз механізму конституційно-правового забезпечення незалежності конституційного суду, визначено його структуру;

2) Проведено класифікацію засобів забезпечення незалежності конституційного суду: (1) за їхньою природою: засоби юридичного та неюридичного характеру; (2) за суб'єктом: засоби, що реалізуються конституційним судом самостійно та засоби, що реалізуються іншими суб'єктами. Засоби неюридичного характеру реалізуються суб'єктами, що не мають владних повноважень, на основі правових норм, найчастіше диспозитивного характеру;

3) Доведено взаємозв'язок між авторитетом конституційного суду та його незалежністю; на цій основі визначено систему засобів, якими конституційний суд може забезпечувати власну незалежність (серед яких: належна аргументація рішень; формування сталої практики; уникнення випадків затягування строків розгляду конституційних проваджень; підтримання високого рівня публічності і прозорості у своїй діяльності; інституційне посилення секретаріату конституційного суду; забезпечення інституційної пам'яті конституційного суду);

4) Обґрунтовано систему засобів конституційно-правового забезпечення незалежності конституційного суду, що мають реалізовуватися іншими суб'єктами, яка охоплює: призначення суддів конституційного суду відповідно до конституційних вимог; дотримання конституційних приписів щодо припинення повноважень суддів конституційного суду; належне фінансування конституційного суду; утримання від підриву авторитету конституційного суду суб'єктами політичної діяльності.

Наукова і практична цінність дисертації. Результати дисертації Богдана Бондаренка можуть бути використані – у законотворчій діяльності – при розробці законопроектів, спрямованих на посилення незалежності Конституційного Суду України; – у правозастосовній діяльності, зокрема в практиці Конституційного Суду України, в контексті питань, що стосуються його власної незалежності; – у науковій діяльності в процесі подальших наукових розробок питань статусу конституційного суду; – у навчальному процесі – при викладанні курсів конституційно-правового циклу.

Крім того, результати дисертаційного дослідження автором покладено в основу підготовки конституційного подання щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень другого речення абзацу першого частини третьої, частини четвертої статті 208-4 Закону України «Про Регламент Верховної Ради України» від 10 лютого 2010 року № 1861-VI, яке було внесене до Конституційного Суду України 47 народними депутатами 28 листопада 2018 року.

Повнота викладу результатів дисертації. Опубліковані автором дисертації наукові праці в цілому відображають зміст наукових положень, висновків та пропозицій, які Богдан Бондаренко сформулював у своєму дослідженні. Основні наукові результати дисертації висвітлено в 12 публікаціях: 6 наукових публікацій періодичних наукових видань інших держав з наукового напряму підготовки дисертації, а також 6 тез доповідей на науково-практичних конфекціях.

Дискусійні положення та зауваження до дисертації. Водночас, як і при дослідженні будь-якої складної проблематики, в зазначеному дисертаційному дослідженні містяться дискусійні положення, які можуть стати підґрунтам наукової дискусії і напрямами подальшої розробки цієї проблеми.

1. Автор аналізує різні прояви конституційних криз на прикладі Польщі, Угорщини, Хорватії, Словаччини, а також звертається до українського досвіду. Однак, в частині дослідження проблем у діяльності Конституційного Суду України, автор по різному оцінює відповідні процеси, які з одного боку називає «конституційними кризами», а з іншого – «конституційними ситуаціями», зокрема, в контексті відсторонення суддів та призначення нових суддів, що мало місце у 2020-2021 рр. (с. 26). На с. 74, період 2020-2021 рр. характеризується автором дисертації як процеси; на с. 108 – «конфліктною ситуацією»; на с. 127 – «конституційним конфліктом».

Говорячи про конкретні випадки, які негативно позначились на незалежності Конституційного Суду, авторові доцільно визначитись відносно вживання термінів, якими характеризуються аналізовані періоди у діяльності

орагну конституційної юрисдикції. Цікавить думка автора, чому процеси 2020-2021 рр. він не вважає кризами?

2. Автор зазначає, що категорія «незалежність» в контексті конституційного суду вивчається як принцип, цінність, гарантія, стан (с. 29-31, 43, 44, 55). Разом з тим, автором вирішено зосередити увагу на тому, що незалежність він досліджує як «певний стан суб'єкта» (с. 31, 32, 55). Беручи до уваги, зокрема, український контекст, то в ст. 149 Конституції України йдеться про незалежність судді Конституційного Суду, а Законом України «Про Конституційний Суд України» визначено серед засад діяльності Суду – незалежність його діяльності (ч. 1 ст. 2 Закону). Видається, що в рамках дослідження з конституційного права доцільно зосередитись на незалежності як на принципі, який власне сприяє станові, згідно з яким конституційний суд є незалежною (від будь-якого впливу гілок влади або інших суб'єктів), та здатною захищати верховенство конституції – інституцією в конституційній державі. Частково, автор згадує таку тезу (с. 31), на підставі якої можна було б розвинути думку саме в такому аспекті.

3. Автор розглядає добросердість разом із професійністю (с. 61), з чого робить узагальнення про те, що «судді конституційних судів не зобов'язані подобатися широким колам суспільства» (с. 62). Така теза потребує додаткового уточнення.

В результаті конституційної реформи у 2016 році було запроваджено ряд нових підходів відносно Конституційного Суду України, зокрема, його інституційної ролі та безпосередньо змінено підхід відносно того, хто має право претендувати на посаду конституційного судді. З огляду на таке, категорія «добросердість» стала філософією судової реформи.

Вимога щодо високих моральних якостей та визнаного рівня компетентності до кандидата на посаду судді Конституційного Суду України є тим запобіжником, який покликаний сприяти ефективному функціонуванню органу конституційної юрисдикції. Тому вимога до кандидата на посаду судді в системному зв'язку із забезпеченням його незалежності, дає можливість

говорити не про те, чи подобатиметься комусь певний кандидат, а все ж про бездоганну репутацію відповідної особи, до якої в суспільстві не виникатиме питань відносно її доброчесності.

4. Розглядаючи питання зменшення ролі політичних суб'єктів формування конституційного суду, автор виділяє різні моделі допоміжних органів, завданням яких є відбір та номінування кандидатів на посади конституційних суддів відповідними суб'єктами призначення. Так, зокрема, автор пише про формування конкурсної комісії з іноземним елементом, яка «зменшує вплив парламенту та президента на формування складу конституційного суду, проте передбачає участь іноземного елементу у формуванні органу конституційної юрисдикції, що є сумнівним з точки зору конституційності» (с. 63-64).

Комісії з іноземним елементом виправдали свою роль у роботі конкурсної комісії при президентові в рамках конкурсу на зайняття посади судді Конституційного Суду України (зокрема в 2017 та 2021 рр.). Крім того, в рамках створення Вищого антикорупційного суду – Громадська рада міжнародних експертів, а також наразі при реформуванні органів суддівського врядування (Вищої ради правосуддя та Вищої кваліфікаційної комісії суддів – Етична рада).

В чому полягає сумнівість у конституційності такої моделі, авторові слід деталізувати цю тезу під час захисту.

5. Автор притримується думки про те, що питання додержання строків конституційного провадження залежить від правосвідомості суддів конституційного суду (с. 130). З огляду на такий висновок, цікаво почути, яким чином дисертант розглядає «правосвідомість суддів конституційного суду», адже вимоги до конституційного судді (зокрема його кваліфікації та компетенції) сприяють тому, що такого рівня суддя є свідомим у питаннях права. Тому постає потреба у визначені окремих запобіжників, які матимуть на меті розв'язати проблему із затягуванням розгляду справ. Абстрактна категорія «правосвідомість» не сприяє тому, щоб справи в Конституційному

Суді України розглядались у розумний строк, а не роками, як наприклад справа щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень пункту 6 частини першої, пунктів 2, 13 частини другої, частини третьої статті 3 Закону України «Про очищення влади».

Зазначені зауваження не впливають на загальну позитивну оцінку дисертаційного дослідження Бондаренка Богдана Олеговича, а носять радше дискусійний характер.

Вивчення тексту дисертаций дає підстави зробити висновок про **відсутність порушення автором академічної добросовісності**. У роботі наявні посилання на відповідні джерела у разі використання ідей, тверджень, відомостей тощо, дотримано вимоги норм законодавства про авторське право, надано достовірну інформацію про результати наукової діяльності, використані методики досліджень і джерела інформації.

У рецензований роботі не виявлено ознак академічного плагіату, самоплагіату, фабрикації чи фальсифікації.

Загальний висновок. Дисертація Бондаренка Богдана Олеговича на тему «Конституційно-правове забезпечення незалежності конституційного суду (європейський та український досвід)» є самостійною завершеною науковою працею, яка відповідає вимогам, встановленим Порядком проведення експерименту з присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 06 березня 2019 р. № 167, а дисертант заслуговує на присудження йому наукового ступеня доктора філософії в галузі права за спеціальністю 081 «Право».

Офіційний опонент:

доктор юридичних наук, професор,
завідуюча кафедрою конституційного права
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка

Оксана ВАСИЛЬЧЕНКО

